

Metin Çulhaoğlu

16 Ekim 1947 yılında Balıkesir’de doğdu. Balıkesir’de başladığı lise öğrenimini 1964 yılında AFS bursuyla gittiği ABD’de tamamladı. 1965’te Türkiye’ye dönüp ODTÜ Ekonomi-İstatistik Bölümü’ne kaydoldu. Üniversite yıllarında sosyalist harekete dahil olan Çulhaoğlu Sosyalist Fikir Kulübü’ne katıldı ve kısa süre sonra da ODTÜ SFK Yönetim Kurulu’na seçildi. 1968 yılında Türkiye İşçi Partisi üyesi oldu. 1970 yılındaki mezuniyetinin ardından çeşitli işlerde çalıştıktan sonra Ankara Zafer Çarşısı’ndaki Sergi Kitabevi’nde kitapçılık yaptı. 12 Mart’ta kapatılan Türkiye İşçi Partisi’nin 1975’te yeniden kurulmasıyla önce TİP Çankaya İlçe Başkanlığı görevini üstlendi, sonra da partinin yayın organı olan *Yürüyüş* dergisinde görev aldı. TİP Ankara İl Yönetim Kurulu ve Merkez Bilim Kurulu üyeliği görevlerinde de yer alan Çulhaoğlu, Sorumlu Yazı İşleri Müdürü olarak görev yaptığı sürede *Yürüyüş*’te yayınlanan bir şiir gerekçe gösterilerek 1 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1979’da *Sosyalist İktidar* dergisinin Genel Yayın Yönetmeni oldu ve 12 Eylül’e kadar bu dergiyi yayınladı. 1983 yılında Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi’nin verdiği 7,5 yıl ağır hapis cezası nedeniyle hapse girdi. *Tarih Türkiye Sosyalizm: Bir Mirasın Güncelliği* adlı ilk kitabını hapishane yıllarında yazdı. İnfaz kanunundaki değişiklikler nedeniyle 1986 yılında tahliye oldu. Aynı yıl *Gelenek* dergisini yayınlayanlar arasında yer aldı ve 1986’dan 1993’e kadar bu dergide birçok makale yazarak özgün eserlerini vermeye başladı. Aynı zamanda önce Sosyalist Türkiye Partisi, o kapatılınca da Sosyalist İktidar Partisi’nin kurucuları arasında yer aldı. 1994 yılında *Sosyalist Politika* dergisini çıkarmaya başladı. Bu yıllarda başladığı çevirmenliğe ömrünün sonuna kadar devam etti. Sosyalist Politika dergi çevresi ile birlikte Birleşik Sosyalist Parti’de yer aldı, bu partinin Başkanlar Kurulu üyeliğini yaptı. 1996’da Özgürlük ve Dayanışma Partisi’nin kuruluşunda kurucu üye olarak yer aldı ve 2001 yılına kadar Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu üyesi olarak görev yürüttü. 2002 yılında Sosyalist Politika çevresinden arkadaşları ile Türkiye Komünist Partisi’ne katıldı. 2014 yılına kadar TKP’de Merkez Komite ve Siyasi Büro üyeliği de dahil birçok görevde yer aldı. 2014 yılında kurulan HTKP’nin kurucu üyeleri arasında yer aldı ve Merkez Komitesi üyeliği yaptı. 7 Kasım 2017’de Türkiye İşçi Partisi’nin tekrar kurulmasında hem kurucu üye olarak yer aldı hem de Merkez Komitesi ve Parti Meclisi üyesi olarak görev üstlendi. Birçok başka yayın organıyla birlikte 2014’ten itibaren *İleri Haber* ve *Komünist* dergisinin düzenli yazarlarından oldu. 14 Ağustos 2022’de hayata veda etti.

Eserleri:

Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu (1997, Sarmal Yayınları; 2002, YGS; 2015, Yordam Kitap)

Tarih Türkiye Sosyalizm (1988, Gelenek Yayınları; 1996, Doruk; 2002, YGS; 2012, Yazılama; 2016, Yordam Kitap)

Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri (1989, Gelenek Yayınları; 2018, Yordam Kitap)

Gençlerle Baş Başa: Sosyalizm (2020, Yordam Kitap)

(Çulhaoğlu’nun kitap olarak yayınlanmış diğer eserleri elinizdeki dört ciltlik seçkiye dahil edilmiştir.)

DOĞRUDA DURMANIN FELSEFESİ

BİRİNCİ CİLT: 1970-1989

UZUN BİR YÜRÜYÜŞÜN İLK ADIMLARI
1970-1980

BİR GELENEĞİN İNŞASI
1986-1989

İKİNCİ CİLT: 1990-1997

KURAMSAL İNŞADAN SİYASAL PARTİLEŞMEYE
1990-1993

SOSYALİST HAREKETTE BİRLİK DENEYİ
1994-1997

ÜÇÜNCÜ CİLT: 1998-2005

RÜZGÂRA KARŞI İNAT
1998-2002

SOSYALİST HAREKETTE YENİ BİR DERLENİŞ
2003-2005

DÖRDÜNCÜ CİLT: 2006-2022

TÜRKİYE’NİN SORUNLARINA KOMÜNİST PERSPEKTİF
2006-2014

DEVRİMCİ MARKSİZMİN PRATİĞİ
VE SOSYALİZMİN EŞİK ATLAMASI
2014-2022

DOĞRUDA DURMANIN FELSEFESİ

SEÇME YAZILAR 1990-1997

Yordam Kitap: 473 • **Doğruda Durmanın Felsefesi - 2** • Metin Çulhaoğlu
ISBN 978-605-172-782-0 - ISBN 978-605-172-779-0 (Tk) • *Düzeltilme:* Didem Gerçek
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Aralık 2025
© Yordam Kitap, 2025

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Kuloğlu Mah. Altıpatlar Sokak Çubukçu Çıkmazı No.1/A Beyoğlu-İstanbul
Tel: +90 212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap • <https://bsky.app/profile/yordamkitap.bsky.social>

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

DOĞRUDA DURMANIN FELSEFESİ

CİLT 2
1990-1997

İÇİNDEKİLER

KURAMSAL İNŞADAN SİYASAL PARTİLEŞMEYE 1990-1993

TÜRKİYE SOLU: KARMAŞIK BİR TABLOYU ANLAMA DENEMESİ	15
DİŞA BAKAN TÜRKİYE: İTİDAL MI MACERA MI?	21
Türk dış politikası: Bir alan tanımlaması	22
80'ler: Ayak uydurmak güçleşiyor	24
Sivil dinamikler	26
89'un getirdikleri	28
BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ: ZİNCİRE DOĞRU, ÖNCE HALKA... ..	30
Enternasyonalizm mi, üşengeçlik mi?	32
Klasik soru: Nereden başlamalı?	34
Yeni bir entelijansiya	36
Geleneksel sol: Kadrolar mı, kalıntılar mı?	38
Devrimci kesim	41
Hazır kavram fetişizmi	43
Bir depolitizasyon tanımı	45
“NE YAPMALICILAR” NEREDE DURMALI?	50
Sınır çizgileri nasıl çizilmeli?	53
Katastrofizm, parti ve öncülük	55
Birlik çok mu gerekli?	58
Tek süreç iki örgüt	61
Yasal parti neye benzememeli?	63
MARJİNALLİK TEMASI ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER	65
Ne zaman marjinal değildik?	66
İşin başı marjinalliktir	68
“Sol” diye bir özne var mı?	69
İki soru, iki yanıt	70
SOLDA İDEOLOJİK SİLKİNİŞ İÇİN DÜŞÜNCELER	72
“TEORİ” DEYİNCE NE ANLAŞILMALI?	86
Dar pratikçilikten bol pratikçiliğe	86
Hangi teori?	88
Marx ve Lenin'e yaklaşım	90
Teori-pratik ilişkileri üstüne	92
Kapsam ve zenginlik	94

SOLUN İHTİYACI: YENİ BİR MARKSİST EKOL	96
YENİ BİR LİKİDASYONA KARŞI NELER YAPILABİLİR?	104
MARKSİST DÜŞÜNCE VE SİYASAL PRATİK: YENİ BİR SENTEZE DOĞRU	113
Sosyalist militanın mayasında ne var?	114
Sınıf mücadelesi nasıl “tezahür” eder?	116
Gelelim “indirgemecilik”e	118
İdeolojik mücadele ve ideolojik hegemonya	122
Yeni bir bilinçlenme modeli	124
Türkiye: Sınıf ve “kitle”	125
GELİŞKİN MARKSİST DÜŞÜNCE VE SİYASALLAŞMA	129
Bir yaklaşım tarzı	130
Ara teorizasyon	131
Öznellik önemli, ama... ..	132
Neden tarihselci yaklaşım?	134
Bilim, teori ve ideoloji	136
Marksist deneyimselcilik	138
SIYASETİN NERESİNDEYİZ? BURJUVA SİYASETİNDE YENİ DÖNEM	139
Yolun sonundaki duvar	140
Tersini düşün doğrusunu bul	141
Yeni yapılanma ve sınıfa saldırı	142
Yönetimde devrim	145
İdeoloji ve politikada yumuşak geçiş	147
Depolitizasyonun dayanağı: Örgütsüzlük	148
Çerçevelenmiş birey	150

SOSYALİST HAREKETTE BİRLİK DENEYİ 1994-1997

MARKSİZMDE KURAM VE PRATİK: YERLEŞİKLİK Mİ, SALINIM MI?	155
SOSYALİST POLİTİKADA AÇILIM İÇİN SAPTAMALAR, YÖNELİMLER	163
Dünya sosyalist hareketi bir tarihsel dönemi kapatmıştır	163
Sovyet deneyi Sovyet halklarını depolitize etmiştir	164
Siyasal iktidar hedefinden vazgeçilemez	166
Önemli kaynaklara ürkmeden yönelmek	167
Leninizm ve Sovyet Marksizmi	168
Sosyalist hareketle sınıf hareketi arasındaki ilişkiler	169
Siyasetin temeli: Toplumsal oluşumun bütünü	171
Kilitlenme noktasında Türkiye sosyalist hareketi	172
Yeni bir iç dinamiğin getirebilecekleri	173
Leninist örgüt ve öncülük: Mitler ve gerçekler	174
Leninizm ve demokratik merkezîyetçilik	174
Örgüt ve hareket	176
Öncü örgüt ve Türkiye sosyalist hareketi	176
Sosyalist hareketin genç kuşaklarına	177

Bir yanılısma: “Büyük Kuram”	179
Teoriden pratiğe uzanan süreç baştan tanımlanmalı	180
Solun yakın geleceği	181
Sosyalist hareket ve Kürt ulusal hareketi	181
Sınıfı yerli yerinde tanımak	182
Sosyalist hareket, eksikliklerine karşın kendine güvenmelidir	183
SOSYALİZM POLİTİKA YAPABİLECEK Mİ?	186
Marksizm ve devrimcilik	187
Politika kavramına yaklaşım	190
Yeni Sol’un politika karşıtlığı	192
“Birey olma” salgını ve apolitizm	194
Örgütlü apolitizm kökenleri	195
Bir apolitizm kaynağı: Genç kuşaklar	197
Solda üç hitap biçimi	199
Karanlık ve aydınlık	201
Son sığınak: Ütopya	202
Yeniden strateji tartışması	203
KRİZDEN DÖNENİN KAŞIĞI KIRILSIN	205
Lenin çok mu öznelciydi?	205
Leninizm “on gün”le sınırlı değildir	207
Eğer devrim bir sahne oyunuyorsa...	208
Devrim sürecinin uğrakları	209
Yapı, durum ve konjonktür	210
Biraz da “polemik”	212
Yaşanan ile bilinen arasına sıkışmak	214
DEVLETE YIKILAN SİYASET	216
Önce “sivil toplumculuk”	217
Bir adım daha: Devlet ve sermaye birikimi	221
Siyaset devlete yıkılıyor	224
Asli yönelim: Topaklaşma ve çekirdekleşme	228
Burası Türkiye	233
SOLUN ANALİZİ: PSİKOLOJİDEN SİYASETE GEÇMEK MÜMKÜN MÜ?	236
Düşünülmesi gereken sorular	237
Bunalım sola “yürü ya kulum” mu diyor?	238
İki fetiş kavram	241
Bizde iddia var, ya sizde?	244
Yüksek gerilim hattı: “Taş gibi örgüt”	246
“Farklılık”, ama hangisi?	249
Sosyalist Politika’nın misyonu	252
PARTİ İÇİ YAŞAM: ORMAN KANUNLARI MI İLKELER Mİ?	257
“Monolitik Parti” efsanesi	259
“Çelik çekirdek” de mi efsane?	261
Disiplin, ama nasıl bir partide?	263
Orman mı, parti mi?	267

Tarih çözümlemelerinde yöntemin önemi	271
1921 yılı ve 10. Kongre	274
Eğilim, hizip değildir (ama olabilir)	276
Hizip: Dananın kuyruğunun koptuğu yer	279
“İç dünyalar”da gezinti	281
NE AKLIN KÖTÜMSERLİĞİ NE İRADENİN İYİMSERLİĞİ	286
Küreselleşme ve post-modernite	288
Küreselleşmenin iç çelişkileri	290
“Durum”un ideolojisi	293
“Durum” ve sosyalistler	296
“Durum” ve sınıf (ya da buharlaşmayan)	299
Sınıf üstündeki hegemonya	302
SOSYALİST POLİTİKA TEZLERİ	305
Sunuş	305
Tezler	306
A. Günümüz dünyası ve Türkiye	306
B. Türkiye’de sınıf hareketi	309
C. Marksizm üzerine	312
D. Türkiye sosyalist hareketi üzerine	314
E. “Sosyalist Politika” üzerine	317
YILAN HİKÂYESİ-SON BÖLÜM	318
SINIF VE SİYASET: KURAMSAL BİR GİRİŞ DENEMESİ	324
Kapitalizmde siyasallık	324
Kuramsal olanın imkânları ve sınırları	327
İdeoloji: Marx ve Lenin	328
Sınıf ve bilinçlilik durumları	328
Gerilimlerin kaçınılmazlığı	331
Sendikalar üzerine	333
LENİNİSTLER VE BSP	335
KURAM, İDEOLOJİ VE SİYASET: GELENEKSEL SOL NEREDE DURMALI?	339
Geleneksel sol: Tanım için ilk adımlar	343
Dikkate değer bir konu: Asimtotik ilişki	346
Solda tombalacılık	349
İngiliz kibri mi Fransız ukalılığı mı?	352
Marksizm, sosyalizm ve ideoloji	355
İdeoloji: Biraz daha derine	357
Küreselleşme ve ulusal çerçeve	361
Bir kez daha: Sınıf ve sosyalistler	363
Sınıf, siyaset ve öncülük	364
Geleneksel solda silkiniş için	367
SEÇİMİN ARDINDAN SERBEST BİR YAZI	370
Al seçmeni vur partiye	371
Bilimden büsbütün uzaklaştık mı?	373

Birkaç masum soru	374
İstanbul'daki Yozgat	376
Sınıf ve kent yoksulları	378
Yeniden düzenleme mi?	380
Sarsıldığım kadar sarsarım!	382
TÜRKİYE SOLU "POST" LARDAN NE KADAR MUAF?	384
Modernlikle ilgili kavramlar üzerine	386
Pandora'nın kutusunu Marksistler açıyor!	390
Nedir bu "ekol"ün içeriği ve amacı?	393
Kısaca küreselleşme	394
Toparlayıcı genel bakış	399
Belirsizlik teması üzerine çeşitlemeler	403
"Bilgi toplumu" masalı	409
Sosyalistler: Bize neler oluyor?	413
"Hayatın içinde"lik ve 68 tombalacılığı	417
Marksizm, eşitlik ve özgürlük	419
İdeolojik-siyasal tartışmanın önemi	422
SOSYALİSTLER NEYİ, NASIL TARTIŞMALI?	425
Yapı içi tartışmalar	426
Ayrı sosyalist yapılar arasındaki tartışmalar	427
Eleştirel yaklaşım: Somut örnekler	432
Yapılmaması gerekenler	433
VAROŞLAR VE KENT YOKSULLUĞU:	
SINIF MÜCADELESİNDE MEKÂN VE BÜTÜNLÜK SORUNLARI	434
Yeni olgular ve klasik kavramlar	435
Özgül olana ulaşmak ve globalist aşırılıklar	438
Sınıf mücadelesi ve teknolojist determinizm	442
Formel sektör, enformel sektör ve eklemlenme	445
Temel kavramlar: Hedef tespiti için alan taraması	448
"Toplumsal proletarya" kavramı	450
Kapitalizm ve yedek işçi ordusu	453
Toparlayıcı bir başka eksen: Emek gücünün yeniden üretimi	455
Kentlerdeki yoksullar ve "dışlanmışlık" teması	457
Dışlanan ve dışlanmayan	461
Yeniden sınıf mücadelesi ve sınıf oluşumu	464
Çelişkili konumlar: Evrilme hangi yönde olabilir?	467
Çarpık siyasallaşma	471
TÜRKİYE SOLU İÇİN BİR "İLMİHAL" DENEMESİ	475
I. Sunuş ya da açıklama	475
II. Türkiye soluna on beş soru ve kısa yanıtlar	476
III. Sorusuz savlar ve saptamalar	486
KRİZİN 4., ÖDP'NİN 1. YILINDA	488
Sola kısa bir bakış	488
Krizin temelinde yatan	489

Gerçekten gerçekçi olan ne?	491
Sermaye cephesine kısa bakış	492
ÖDP’de durum	493
ÖDP’nin ideolojik arsenalı	494
“Özgürlükçü Demokratik Cumhuriyet”	495
MARKSİST ÇÖZÜMLEMEDE ÖLÇEK SORUNU	497
Çözümleme ölçeği olarak ulus-devlet	497
Konunun gerisinde ne var?	500
Doğru hattın kısıtlılıkları	501
Küreselleşme: Çok mu radikal?	502
Pratik sonuçlar	504
BİR TASNİF ÖNERİSİ: DEVRİMCİ MARKSİZM-RADİKAL DEMOKRASİCİLİK	506
Günümüz için geçerli bir tasnif nasıl yapılabilir?	507
Devrimci Marksizm ve radikal demokrasicilik: Ne kastediliyor?	509
Kimler, neden karşı çıkabilir?	511
Güncelden ve somuttan kalkılırsa... ..	513
Yakın dönemin olasılıkları ve görevleri	516
ÖDP VE SİYASET	518
SOLA VİZYON NE KADAR GEREKLİ?	523
Güncelcilik neden bu kadar yaygın?	524
Güncel bir kategorizasyon	525
Türkiye solu “demokratik” (ama sosyalist olmayan)	
Türkiye tutkusunu aşmalıdır	527
Solda örgüt ve insan idealizasyonları	529
Sonuç yerine	531
ÖZEL MÜLKİYETE KARŞI KAMU MÜLKİYETİ: TEMEL KAVRAMLAR	533
Kapitalist özel mülkiyetin eleştirisi	533
Eleştirinin temelleri	533
Ara sonuçlar	535
Geçiş sürecinin zorunlulukları	536
Genel sonuçlar ve toplama	538
Kapitalist düzen içinde kamusal mülkiyet	540

KURAMSAL İNŞADAN SİYASAL PARTİLEŞMEYE 1990-1993

Sosyalizmin çözölüşü ile başlayan kuramsal
ve ideolojik saldırılara karşı Marksizm-Leninizmin savunulması.
Gelenek dergisinde ürettiğı eserleri.

TÜRKİYE SOLU: KARMAŞIK BİR TABLOYU ANLAMA DENEMESİ¹

“Onların içinde de üç ayrı eğilim varmış. Birincisi ‘bu iş böyle gitmez’ diyor-
muş. İkincisi ‘bu iş bizle başladı bizle bitecek’de ısrar ediyormuş. Üçüncü
eğilim ise başka bir yol aranışı içindeymiş...”

Türkiye solunda neler olup bittiğini merak edenler, sordukları sorulara bu
tür yanıtlar alıyorlar. Yukarıdakine benzer saptamalar, soldaki grupların bü-
yük çoğunluğu için geçerli olmaya başladı. Bugün, içinde yalnızca iki ayrı eği-
limi barındıran grupların “homojen” sayılmaları bile mümkün.

Böyle bir durumun, araştırılmaya değer özel nedenleri olmalıdır. Bu neden-
lerin saptanması ve buradan hareketle oluşturulabilecek karmaşık senaryolar,
Türkiye solundan kısa dönemde nelerin beklenebileceği konusunda bize yakla-
şık fikirler verecektir.

Nedenler araştırılırken akla önce şu soru geliyor: Gruplar içindeki eğilim
farklılaşmalarının dünyada ve Türkiye’de cereyan eden gelişmelerle ilişkisi
nedir? Denecektir ki “duvarlar yıkılıyor”. İstisnasız her konuya giriş için son
bir ayda maymuncuk durumuna gelen bu sözden sonra da devam edilecektir:
“Duvarlar yıkılırken Türkiye solunun eski hamam eski tas kalması mümkün
mü?” Doğrusu, ben tam tamına böyle düşünmüyorum. Nedenlerini az sonra
açıklamaya çalışacağım.

Bundan önce, daha kapsamlı bir çözümleme için gerekli olan ve bize özgü
bir başvuru çerçevesinden söz edilebilir. Hepimiz biliyoruz, Türkiye solu 20
yıl önce yaşanan bir saflaşmayı ve onun uzantılarını kendine önemli ölçüde
içselleştirmiştir. Az önce değinilen “ilişki” sorusunun yanıtı da, gruplardan her
birinin, bu 20 yıllık saflaşmanın hangi yakasında kaldığıyla belirlenmektedir
önemli ölçüde. Dünyadaki gelişmeler, Türkiye solunun 20 yılına damga vuran
saflaşmadan büsbütün bağımsız bir dinamik oluştururlar. Oysa aynı dinami-
ğin Türkiye’deki sol gruplara yansması, ancak bu saflaşmanın ortaya koyduğu
prizma aracılığıyla gerçekleşebilmektedir. Örneğin son 4-5 yılda Sovyetler’de
yaşanan süreçlerle bugün Avrupa’nın doğusunda cereyan eden gelişmelerin,

1 Bu yazı, *Gelenek*’in bir önceki 27. kitabında yer alan “Solda Boşluk Var mı?” başlıklı yazının bir devamı ya da tamamlayıcısı olarak okunabilir.

hem geleneksel sol, hem de devrimci demokrat (ve devrimci demokrat kökenli) gruplarca tam tamına aynı öz ve biçimde değerlendirildiğini herhalde kimse iddia etmeyecektir.

Türkiye solunu ve onun çeşitli gruplarını etkileyen dinamikler, salt kolaylık adına üç kategoriye ayrılabilir: 1) Ülke içi sınıfsal-politik dinamikler; 2) dış dinamikler; 3) sol grupların her birine özgü dinamikler... Dediğim gibi böyle bir ayrıştırma, salt anlatım kolaylığı açısından mazur görülebilir. Yoksa, nihai belirlenimin ayrı ayrı etki kotalarına göre değil, bunların tümünün bir tür özel bileşkesi biçiminde ortaya çıktığını biliyoruz. Ama her şeye rağmen, bu nihai bileşkenin de bir asal belirleyeni ya da baskın durumdaki unsuru olmalıdır...

Yanılıyor olabilirim. Ama bana göre Türkiye solunun bugünkü konumlanışında asal belirleyen ya da baskın durumdaki unsur, grupların kendi özel dinamikleridir. Bir başka deyişle, örneğin sosyalizmin dünyada yaşadığı süreçler Türkiye solu üzerindeki etkisini, en yalın haliyle ya da doğrudan kendi değerleriyle değil, var olan grupların özel dinamiklerinin belirleyiciliğinde yapabilmektedir.

Esasen, özgül her belirlenimin böyle bir nitelik taşıdığı, en güçlü etmenleri bile kırarak yansıtan özel prizmaların ise her durumda geçerli olduğu söylenecek, yukarıdaki değerlendirmenin bir yenilik içermediği ileri sürülebilir.

Böyle bir itiraz özde haklıdır da. Ama benim amacım özellikle şunu vurgulamak: Türkiye solunun grupları, sosyalizmde olup bitenlere, “duvarların yıkılmasına” ve dış dünyanın tüm dinamiklerine, öyle sanıldığı kadar doğrudan duyarlı değildirler. Bugün dünyada ve Türkiye’de tüm olup bitenlere rağmen, Türkiye solunun grupları nezdinde en önemli belirleyen ya da en ön plandaki müteharrik güç, bu gruplardan her birinin konumlanışına, iç dengelerine ve ilişkilerine göre biçimlenmektedir.

Bunun bir meziyet olduğunu ya da ileride böyle olabileceğini iddia ediyordum değilim. Çünkü grup içi dinamiklerin bunca ön planda yer alması, gerçekte bir güdüklüğün de ifadesidir. Türkiye solu, sınıfla anlamlı ve kalıcı denebilecek bağlar kurabilmiş değildir. Ülkenin genel politik gündemine damgasını vuran bir etkinlik düzeyinden de çok uzaktadır. Bu koşullarda, Türkiye solunun gruplarını doğrudan belirleyen bir etmen olarak sınıf ilişkilerinden ya da güncel politik gelişmelerden söz etmek pek anlamlı olmayacaktır. Sonuç olarak Türkiye solunun sayılan üç dinamik kategorisinden ikincisi ile olan ilişkisi, güncelden büyük ölçüde kopuk ve ancak dolaylı yoldandır. Bu dolaylılığın ucundaki yer de, 9 yıl önceki ağır darbenin muhasebesidir.

Bütün bu koşullar dikkate alındığında doğal ya da kaçınılmaz olan, grupların kendi içlerine dönüp doğrudan ya da dolaylı biçimde bir “varlık analizi”ne yönelmeleridir. Esasen Türkiye solunun 80’den bu yana en çok yaptığı şey budur. Arzu edilir bir durum olmasa da bugün Türkiye solunun asal dinamiğini

tek tek gruplar içi varlık analizleri ve bu analiz sırasında yaşanan ayrışmalar oluşturmaktadır.

Şimdi de şu soru sorulabilir: İyi de bütün bunlar doğru olsa bile hangi somut sonuçlara işaret ediyor? Böyle bir soruya verilecek en açık yanıtlardan biri şu olsa gerek: Dünya sosyalizminde olup bitenler, saflaşmaların yenilenmesi için hangi olanakları sunarsa sunsun, Türkiye'nin genel sınıfsal dinamikleri ve politik gelişmeleri sosyalizmin savunusu adına hangi elverişli zeminleri oluştursa oluştursun, Türkiye sol hareketinin grupları öncelikli olarak bunlara değil, kendi özel sorunlarına bakacak, en yoğun olarak kendi iç dinamikleriyle ilgilenecektir...

Eğer grup içi dinamikler gerçekten de bu denli önem taşıyorsa, biraz daha ayrıntıya inmekte yarar olabilir. Bu ayrıntı da, en başta, Türkiye sol hareketinin yakın tarihine bakışla ortaya çıkacaktır.

Türkiye solunda 20 yıllık geçmişi olan saflaşmanın, salt bir güncel durum çözümlemesi amacıyla, burada da kullanılabileceğini sanıyorum. Bugün Türkiye solunun tüm gruplarını “geleneksel sol” ve devrimci demokrasi olarak iki kökene² dayandırmak mümkün. İşin önemli yanı şurada ortaya çıkıyor: Bugün adına “grup içi dinamik” dediğimiz süreçler, son tahlilde, her grubun kendi tarihsel kökeniyle giriştiği hesaplaşmalar tarafından şu ya da bu düzeyde belirlenmektedir.

Devrimci demokrat grupların iç devrim kaynağı, genel anlamdaki bir “devrimcilik” kategorisinden Marksizme ulaşma, bu sıçramayı esasen yapmış olan sınırlı sayıda kadro içinse bunu derinleştirme sorunudur. Geleneksel sol kökenli grupların temel sorunu ise, kendi kökenlerine geçmişte sinmiş olduğu halde en açık tezahürü bugün görülebilen legal Marksizmden arınma çabalarıdır.

Ne kadar güzel, ne kadar olumlu değil mi? İlk bakışta gerçekten böyle görünüyor. Ancak bu güzel tabloyu yaratan saflaşmayı dikey ve yatay olarak kesen başka olguların varlığını da unutmamak gerekiyor. Unutulmaması gereken bir başka önemli nokta ise, ne denli yararlı olursa olsun, Türkiye solunun bu arınmayı ancak ülkenin politik gündeminden büyük ölçüde koparak yaşayabilmesidir.

Devrimci demokrat kökenlilerin Marksizme yaptıkları sıçrama, hemen ardından Leninizme ilişkin bir yol ayrımını da gündeme getirecektir. Marksizme sıçrayan devrimci demokratların sınırlı da olsa bir bölümünün, “hazır sıçramışken” Leninizmi de es geçivermeleri ya da “Leninizm” adına teşhisi mümkün olmayan bir ucubeyi savunmaları yakın bir olasılıktır. Geleneksel solun legal Marksist mirastan arınma çabasındaki grupları içinse, başka olasılıklar gündemdedir. Bunların başında “ortodoks savunusu” adına kalıplara bağlı kalın-

2 “Köken” sözcüğünün altını özellikle çiziyorum. Çünkü şu ya da bu geçmişe sahip olmak, bugün aynı konumda yer almak anlamına gelmiyor.

ması, Leninizmin çağımız ve yerel koşullar için yeniden üretilmesi zorunluluğunun ise büsbütün görmezlikten gelinmesi yer almaktadır.

Olasılıkları bir yana bırakıp güncel duruma dönersek, yapılabilecek başka gözlemler olduğu da görülür. Bunların başında eğilim farklılıklarının bir anlamda dışında olmak üzere, sol grupların pek çoğunun bir de üst kesim-ara kadro-“taban” ilişkileri düzleminde bunalım yaşamaları olgusu gelmektedir. Örneğin devrimci demokrat kökenden Marksizme yapılan sıçrama, bazı gruplarda zaman zaman apolitikleşebilen, yarı akademik tonlar taşıyan tartışmalara yol açabilmektedir. Böyle bir nitelik kazanan tartışmaların, grupların tüm kadrolarıyla, tam bir kolektivite içinde sürdürülebilmesi esasen mümkün değildir. Ya da geleneksel solun bazı kesimlerinin “devrimcilik-reformculuk” ayrımında gösterdikleri ve özünde haklı olan ısrarın, örneğin tüm Anadolu’da aynı keskinliğiyle gerçekleştirilebilmesi de bugün mümkün değildir.

Bütün bu anlatılanları bir şemaya yerleştirecek olursak, sanırım şöyle bir yaklaşım geçerli olacaktır: Türkiye solu, olgunlaşma sürecini düz ve ara uğrakları olmayan bir çizgi üzerinde değil, etap etap yaşamaktadır. Bir başka deyişle, bugün Türkiye solunun grupları elbette çocukluk dönemini değil, ama daha ileri bir etabın ilk evrelerini yaşamaktadır. Her etabın kendi iç çocukluk-gelişme-olgunluk evreleri olabiliyor. O halde bugün Türkiye solunun en belirgin özelliği, Kemalizmi, legal Marksizmi, devrimci demokrasiyi, en kaba anlamda popülizmi gerisinde bırakan yeni bir etabın, yani doğrudan Marksizmin ve Leninizmin özüne ilişkin bir olgunlaşma etabının ilk evrelerini yaşamasıdır. Böyle olunca da, yeni “keşif ve bulgulara yönelik aşırı bir titizlik, bunları istisnasız her somut sorunun başına ve önüne koyma eğilimleri” en azından anlaşılabilmektedir.

Gelenek’in tutumu ise okurların yabancısı olmasa gerek. *Gelenek* baştan bu yana, yukarıda bazı özellikleri anlatılan grupların bir devrimci partide buluşmasını önerdi. Bu öneriyi “gerçekçilik sınırlarını zorlayarak” (bk. *Gelenek* 25. kitap, s. 24) yaptı. Devrimcilerin böyle bir partiyi “devrim yapacak nihai bileşim olarak peşinen değerlendirmemelerini ve ondan böyle bir partinin en ideal ölçütlerini beklememelerini” (a.g.y. s. 22) de özel olarak ekledi.

Bugün aynı öneriyi geri almak için hiçbir neden bulunmuyor. Ama daha önce “zorlanan” gerçekçilik sınırlarına bir kez daha dönüp bakmak yararlı olabilir. Buraya kadar söylenenlerin bu sınırların çizimi açısından taşıdığı anlam, dikkatli bir okur için açık olmalıdır.

Aynı sınırlar konusunda başka gözlemlerde bulunmak da mümkün. Sözgelimi, önce son derece pratik bir örnek: Türkiye solundaki 20 yıllık genel saflaşma, ister istemez kadrolar arasına da, aşılması pekâlâ mümkün, ama şu an için geçerli ve önemli yabancılıklar sokmuştur. Çalışma üslubu, örgüt deneyimi ve mücadele biçimindeki 20 yıllık ayrışmalar, örneğin insan değerlendirme ölçütlerini de farklılaştırmıştır. İnsan tutmanın ve istihdam etmenin temel bazını son tah-

lilde hareket'in oluşturduğu bir gelenekle, aynı bazın önceden belirlenmiş örgüt ilişkileri ve örgütün bizzat kendisi tarafından oluşturulduğu bir diğeri arasında, elbette önemli ölçüt farklılıkları da olacaktır. Bu, insan tanıma ve değerlendirme alanlarına, ilk bakışta belki dikkat çekmeyen, ama son derece önemli farklılaşmalar getirmektedir. Bunu şimdilik yalnızca not ederek geçiyorum.

"Gerçekçilik sınırları"na ilişkin bir başka gözlem ise, ağırlıklı olarak devrimci demokrat ve devrimci demokrat kökenli gruplardan kaynaklanıyor. İnsan tutma ve istihdam etme bazını hareket'in oluşturduğu devrimci demokrat nitelikli gruplarda Marksizme geçiş sürecinin tüm kadro ve militanlarla eşit ve eşzamanlı biçimde yaşanması elbette mümkün değildir. Devrimci demokrasiden süreç içinde Marksizme geçiş, mutlaka sınırlı kadrolar düzeyinde, bu kadroların kendi tabanlarından şu ya da bu ölçüde ayrışmalarıyla gerçekleşecektir. Üstelik, özellikle geniş tabanlı daha kitlesel nitelikli gruplar için "topyekûn Marksizme geçiş" tam anlamda bir hayaldir. Peki, geriye kalanlar ne yapacaktır?³

Uğranılan büyük yenilgiden sonra İttihat ve Terakki'nin üst düzey önderlerinden bir bölümü yurtdışına çıkmış, bir bölümü de Malta sürgününe gönderilmişti. İttihatçı ara kadrolar buna rağmen Anadolu yüzeyinde hiç boş durmamış, gerek örgütçülük gerekse militanlık anlamında ulusal mücadelenin omurgasını oluşturmuşlardı. Müdafaa-i Hukuk örgütlerinde İttihatçıların büyük ağırlıkları vardı. Ama İttihat ve Terakki'nin yerel ara kadroları ya sınıf ile (eşraf) çok somut bağlar kurabilmiş durumdaydı ya da bizzat kendileri doğrudan bu sınıfın üyeleri idi.

Bu parantezi belirli bir nedenle açtım. Devrimci demokrat hareketin ara kadroları kendi dönemlerinde ve koşullarında, böyle bir güce ya da şansa sahip görünmüyor. Gene "hukuku savunan" İnsan Hakları Dernekleri'nde ve Halkevlerinde gösterilen saygın çabalar, siyasal anlamda eninde sonunda kısıtlı bir nitelik taşıyacaktır. Geleneksel sol kökenliler gibi devrimci demokrat ara kadrolar da, bu sınırları aştıracak somut sınıf bağlarına sahip durumda değillerdir.

Bu durumda devrimci demokrasinin ara kadrolarından genel olarak iki tür yöneliş beklenebilir. Birincisi, kendi konumlarını aşma çabalarıyla birlikte, üst düzey kadroların Marksizme geçiş süreçlerini destekleyip onlara bu anlamda eşlik eden, ayrıca politik kimlikleriyle üst düzey kadroların apolitik ve akademik nitelik kazanabilecek eğilimlerini dizginleyen bir yönelimdir. En ideal çözüm, ara kadroların devrimci-demokratlığın hiç olmazsa en hantal çizgilerini

3 Burada bir açıklama yapma gereği duyuyorum. İçsel dinamiklerini, sorumluluklarını paylaşmadığım, insanların yeterince tanımadığım bir gelenek hakkında konuşmak benim için zor oluyor. Ama Türkiye sol hareketinin bugünkü uğraşında, buna bir ölçüde hakkım olabilir diye düşünüyorum. Ayrıca gerçekten devrimci bir almaşık için, başlarken, nicelik de önemlidir. Geleneksel sol, bu niceliği karşılamada yetersizdir. Devrimci demokrat kökenli hareketlerin dinamiği bu açıdan büyük önem taşıyor.

olsun aşabildikleri, üst düzey kadroların ise Marksizm alanındaki araştırmalarına kendi kadrolarını da kapsayacak bir politik çeşni kazandırabildikleri bir karşılıklı rezonansın bulunabilmesidir.

Bir ikinci yönelim de devrimci demokrat kitlenin kendi üst kadrolarını da karşıya alarak, 69-71 ve 75-80'in en çoğu üçüncü sınıf kötü bir kopyasını üretmeye dönük aymazlıkları olabilir.

Böyle bir tercihin, en başta büyük kentlerde, özellikle öğrenci kesim içinde ve en çok da en yeni kuşaktan gençler arasında revaç bulacağını düşünmek mümkündür. Böyle bir tercihin sonuçları üzerinde çok fazla konuşmak gerekmez. Gene de şu noktaları bir kez daha hatırlamak yararlı olacaktır:

- Üstüste uğranılan iki ağır yenilgiden sonra, sanki hiçbir şey olmamışçasına burundan kıl aldırmayan bir tafraya, devrimcilik adına gereğinden çok prim verilmemelidir.
- Belirli örgütsel ölçütlerden hep uzak kalmanın, bir somut varlık olmaktan çok bir imaj olarak kalmanın sağlar görüldüğü “avantaj”lar fetişleştirilmemelidir.
- Amorfluk ve kendiliğindenlikten çıkıldığında saçları kesilmiş bir Samson’a dönülebileceği endişesi mutlaka aşılmalıdır.
- Dışarıda sıkıştığında SHP’ciliğe, içeride sıkıştığında ise Kemalizme yamanma eğilimleri gösterebilen unsurların, sıkışmadıkları zamanlarda sergiledikleri hızlılık, ciddiye alınmamalıdır.

Baştan bu yana söylenenler, yazının başlığında da belirtildiği gibi karmaşık bir tabloyu anlama denemelerini oluşturuyor. Yapılan değerlendirmelerin, eğer bunlar doğruysa *Gelenek*’in hep sözünü ettiği, Leninist anlamda bir örgütün ikamesi olmayan, geniş devrimci kesimleri barındıran yasal parti fikrinin böyle bir ortamda pek de sıcak karşılanmayacağı anlamına geldiği de açıktır.

Kuşkusuz herkes kendi tercihini yapacaktır. Ancak son olarak bazı hatırlatmalarda bulunmak yerinde olacaktır. Bunlardan en önemlisi şöyle ifade edilebilir: Pilav yapmak için pirincin tüm taşlarını ayıklamak gerekli olabilir; ama örgütlü bir politik hareketin Türkiye’nin sosyalizmi giderek boşaltan günde minde yer edebilmesi için Marksizm denizindeki tüm çakılların sayılması gerektiğini düşünmek çok büyük bir yanlış olacaktır. Burada sözünü etmek istediğim basit bir “tren kaçıyor” kuşkusu değildir. Baştan bu yana değinmeye çalıştığım tartışma ve araştırma süreçlerinin, mutlaka ve mutlaka, somut politik mücadelenin ve örgütlülüğün terbiye edici etkisine ihtiyacı vardır. Bu olmadığı sürece akademik tonlar artacak, bunu da geçtik, zamanla giderek “melekler erkek midir dişi midir”i andıran tartışmalar da devreye girebilecektir.

DIŞA BAKAN TÜRKİYE: İTİDAL MI MACERA MI?

Şöyle bir bakıldığında ilginç bulmamak mümkün değil: Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, Irak, İran ile Sovyetler Birliği Türkiye'nin komşuları ve Türkiye'nin hepsiyle sorunu var. Kara parçaları dışında ülkeyi çevreleyen denizlere baktığımızda, kirlenen suları ve tükenen balık nesilleriyle bunların bile Türkiye'ye dost oldukları herhalde söylenemez.

Türkiye'nin ezeli ve ebedi düşmanlarla kuşatılmış bir ülke olduğu tezi ege-men söylemde öteden beri kendine özgü bir yer tutar. Kurulu düzenin artık iyi-den içselleşmiş savunma refleksleri arasındadır bu. Gerekçe de oldukça basit sa-yılır: Dünya kapitalizminin birinci pek olmasa bile ikinci mevkiinde yerimizi tam olarak alıncaya kadar, sermaye birikimi süreçlerini en elverişli koşullarda yürütmek. "Türk'ün Türk'ten başka dostu yok" yaklaşımı, örneğin ucuz emek sömürsünden tutun da siyasal partilere asgari müşterek üretme hizmetlerine kadar uzanan geniş bir alanda işlev görmüştür.

Yukarıdaki saptama bir başka soruyu da akla getiriyor. Diyelim ki Türkiye göz diktiği (ya da kendisine tahsis edilen) mevkiye geçti oturdu. Bundan son-ra işler değişecek mi? Aynı söylem bu kez de düzenin bekası, hatta Türkiye'ye uygun düşen bir yayılmacılığın aracı olamaz mı? Bal gibi olur. Türkiye son 90 yılda Maliye Nazırı Cavit'in "inkışaf edinceye kadar tam birlik" aranişından çıkıp, hafif hafif "yayılmak için millî birlik" noktasına gelmiştir.

Bu noktada, üzerinde durulması gereken kritik bir sorun var. Uluslararası kapitalist sistemle daha ileri düzeyde bütünleşmenin gündemde olduğu, bunun için kapı kapı dolaşıldığı koşullarda "dünya Türk'e düşman" söylemi ilk bakış-ta biraz aykırı kaçmıyor mu? Geçmişe dönüp bakılırsa, dünya koşulları sonu-cu yerel sermaye birikiminin kaçınılmaz olarak otoriter-otorşik bir çerçevede sağlandığı 30'lu yıllara özgü milliyetçilik, bugün herhalde kimseye anlamsız gelmiyordur. İyi de ya bugün?

İlk bakışta "çelişki" görünen bu olgunun daha yakından ele alınmasında ya-rar var. Sorunu en genel anlamda çevreleyen bazı saptamalarla işe başlanabilir:

1. Bugün milliyetçilik dünya dengelerini bir kez daha yakından etkileyecek bir konuma gelmiştir. Litvanya'dan Hazar'a uzanan bir kuşakta, sosyalizmden boşalan ya da boşalacak yerleri doldurmaya aday ideolojidir milliyetçilik. Türkiye

bunu herhalde görmüştür ve sosyalizmin iyice gerilemesiyle kızılabilecek yeni pazar ve nüfuz alanları paylaşımında milliyetçiliği elde bir koz olarak tutmak isteyecektir. Özetle Türkiye, bütünleşmek arzusunda olduğu kapitalizmin gerektirdiği “Batılılaşma” ya da kozmopolitizm ile gelecek için elde hazır tutmak istediği milliyetçilik kozu arasında bugünden bir denge kurmak zorundadır.

2. Türkiye gibi ekonomik-siyasal-ideolojik yapısı uyumlu bir bütün oluşturmayan ülkelerde, burjuvazinin birincil perspektif ve yönelimleri ile tarihsel bir geçmişe sahip ideolojik kategoriler arasında bir açı bulunması doğaldır. Başka deyişle, örneğin Türkiye’deki milliyetçi ve dinci akımların, egemen ideolojik eklemlenme açısından gerekli görülen dozları aşan bir canlılık sergilemeleri mümkün, hatta kaçınılmazdır.

Şimdi bu saptamaları biraz daha açmak gerekiyor.

Türk dış politikası: Bir alan tanımlaması

Yukarıdaki saptamaların açılmasında bize yardımcı olacak unsur, Türk dış politikasının genel bir silüetinin çıkarılmasıdır. Burada hiç kuşkusuz dış politikanın genel ve özel (yerel) sınıf dinamiklerinden bağımsız bir alan oluşturduğu varsayılmıyor. Tersine Türk dış politikası, sözü edilen sınıf dinamiklerinin en doğrudan biçimde yansıdığı (ve bu anlamda belki de en “kişisiz” denebilecek) alandır. Ne var ki bu kişisizlik bile dış politikanın özel olarak tanımlanabileceği bazı geleneksel tutumların ayırt edilmesini engelliyor.

1930’dan başlayarak son 60 yılda Türkiye kapitalizminin iç-dış politikalar bütünlüğü içinde belli başlı üç kritik uğraktan geçtiği söylenebilir. Son 60 yıl içinde farklı değerler ve göstergelerden hareketle gene “kritik” sayılabilecek başka uğrakların saptanabilmesi de mümkündür. Ancak, benim burada özellikle vurgulamak istediğim bazı özel göstergeler var.

Bunlardan ilki, yerel dinamiklerle dış politika tutumlarının az çok “yeni” denebilecek bir sentezde bulunduğu uğraklardır. İkincisi ise, uğrakların hepsinde de Türkiye’nin “dünyada bir defterin kapanıp yenisinin açıldığı” yönünde yarı panikçi bir saptama yapması ve bunun uzantısı olarak da bazı uyarlamaları aceleci biçimde gündeme getirmesidir.

Bu üç uğrağı, yaklaşık tarihleriyle 1930’lar, 1945-50 ve 1980-82 olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye, önce kapitalist dünyanın içine girdiği büyük bunalımdan, sonra da Avrupa’daki hesaplaşma eğilimlerinin milliyetçi-faşist ve yayılmacı boyutlar kazanmasından çok büyük ölçüde etkilenmiştir. 1923-30 dönemi sermaye birikiminin sonuçta geldiği noktanın yetersizliği de bir başka önemli etmendir. Özetle Türkiye, içinde “sanayi ve ticaretin uluslararası barış ortamında ve klasik liberal çerçevede gelişeceği”, Türkiye’nin “muasır medeniyet seviyesine ancak böyle ulaşabileceği” gibi şeylerin yazılı olduğu bir defterin 1930’a geldiğinde artık tamamen kapandığı inancındadır. Bu dönemde Türkiye’nin Avrupa ile iliş-

kisi, ekonomide otarşik bir yapıyı temel alan, dış politikada ise jeopolitik-askeri dengeleri kollamakla sınırlı kalan bir çerçevedir. Savaşın yaklaşması ile duyulan büyük korku Türkiye'yi Sovyetler, Nazi Almanyası ve Batı ile son derece hassas dengeler aramaya itmiştir. Bu dengelerde kimi zaman Almanya'nın daha çok kollanması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye güç günler yaşatacaktır.

Savaş sonrasındaki itibarsız konumuyla Türkiye şok yaşamıştır. Bu itibarsızlığın Türkiye'yi oldukça güç duruma düşürdüğü yolundaki yorum (Y. Küçük) yerindedir. Bu kez kapanan, siyasette aşırı merkezizetçilik, ekonomide otarşi, dış politikada ise izolasyon yazılı defterdi. Türkiye, bu doğrultudaki eksikliklerini bir an önce gidermeliydi.

Sonra, savaşa katılmamakla Batı nezdinde yitirdiklerimizi, kimsenin yan bakamadığı Sovyetler'i tek başına korkutan ülke imajı yaratarak yıkmayı denedik. Bu çabanın ve sonucunun tipik anlatımlarından birini buraya da almak istiyorum:

Sevimli Joe amca (Stalin kastediliyor –M.Ç.) eski dostu Türkiye'yi hatırdan çıkarmamış; orada da böylesine bir misafirlik imkânı aramış, bulamayınca kapıyı zorlamaya kalkmıştı. Fakat kapının ardında Mehmetçiğin pırıl pırıl parlayan süngüsü, onun ardında kale duvarı gibi hükümet vardı. Şanlı müttefik ilk defa olarak, geriye basmak zorunda kaldı. Fakat, bu büyük tarihi hadise, Türkiye'nin bu ikinci "istiklal hareketi", o vakitler içinde bulunduğum demokrasi âleminde belli başlı bir yankı bile uyandırmamıştı. Herkesin gözü, Rusya'nın şan ve şeref parıltısı ile o kadar kamaşmış bulunuyordu.¹

Bu tür garip böbürlenmeler, yazarın da büyük hayal kırıklığı içinde belirttiği gibi Batı'da pek ciddiye alınmadı. Ama Türkiye yılmıyor. Çalışıyor, çabalıyor ve sonunda kendini Batı dünyasına ve onun askeri-ekonomik kuruluşlarına kabul ettiriyor. Böylece dış politikada Türkiye'nin en kişiliksiz dönemi başlıyor. Türk dış politikası, elçilerinin dış misyonlarda hakarete uğradığı bir aymazlığa, bağlantısız ülkeleri tutup NATO'ya davet edecek bir arsızlığa, Boğazlar diye kıyamet koparıp sonra da Süveyş'in Mısır tarafından denetlenmesine karşı çıkan bir tutarsızlığa ve özellikle de Arap ülkelerinin bir kısmını kendine düşman eden bir yordakçılığa dönüşüyor.

Hepimizin yakından bildiği bu dönemi daha da ayrıntılandırarak değilim. Şunu görmekte yarar var: Türkiye, "jeopolitik önem" üretimi ve pazarlamacılığını en bariz biçimde bu dönemde yapmaya başlıyor. Bazılarının tersine, "jeopolitik önem" motifinin ilk kez 46'dan sonra ortaya çıktığı kanısında değilim. Bunun öğeleri, 1917 Devrimi bağlamında bir içerik de taşıyarak Kurtuluş Savaşı yıllarında belirginleşiyor. Batılı emperyalist devletleri Kurtuluş Savaşı'nın haklılığına ikna etmek için kullanılıyor. Gene de jeopolitik önemin âdeta birinci ihraç malı haline gelişini 1946 ile başlatmak mümkündür.

1 Y.K. Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, 3. Baskı, (Ankara: İletişim Yayınları, 1984), s. 332.

Evet, 1946'dan sonra gene bir defter kapanıyordu. Türkiye'nin bir kalkınma sorunu vardı ve kalkınmada 30'lara özgü otarşik-sanayici modelin sonu gelmişti. Şimdi "dış yardım" devri başlamıştı. Dış yardım, öyle "takviye" falan değil, kalkınmanın asıl itici gücüydü. Türkiye'de savaş sonrası dönemin en yaygın söylemleri arasında "Alman mucizesi"nin de bulunması rastlantı değildir. Yıkılmış Almanya, dış yardımla belini doğrultmuş, bir mucize gerçekleştirmiş ve böyle ihya olmuştu. 30'larda az çok yeterli denebilecek bir altyapı ve bazı temel sanayi girdilerinin üretimini gerçekleştiren Türkiye, üstelik bir de böylesi jeopolitik öneme sahipken dış yardımla neler yapmazdı ki!

80'ler: Ayak uydurmak güçleşiyor

Yukarıdaki ana yönelimin sonuçları da biliniyor, geçebiliriz.

Günümüzün kavranmasında asıl önemli nokta ise, yaklaşık son on yıl içinde yapılan bazı kritik saptamaların değerlendirilmesidir. Güncel olduğu için daha karışık bir tablo oluşturabilir. Ama gene de denemekte yarar var.

Bir kere Türkiye 12 Eylül hareketinin de içine oturduğu 1980-82 yılları arasında "dünya bir defteri kapatıyor" sendromunu yeniden yaşamıştır. Kendini "yeni" deftere göre uyarlayan kalın 12 Eylül çizgilerini çekerken, bu kez dünya "yeniden değişmiş" ve Türkiye de bu kalın çizgileri inceltmeye koyulmuştur. Türkiye'ye özgü bir garip "liberalleşme" süreci, özellikle soldaki bazı kesimler için umutlandırıcı etkiler de yaratmıştır.

Peki bu son süreç bitti mi? Bitirildi mi? Pek böyle denemez. Ama çok değil, son 1 yıl içinde Türkiye Avrupa'da ve Yakın Doğu'da gelişen olayların verdiği mesajları kendince düşünmeye başlamıştır. Özetle, hepsi de son on yıla sıkışan, üç temel tercih, üç ana yönelim söz konusudur. Birincisi II. soğuk savaşa, ikincisi dünya çapındaki "liberalleşme"ye uyum sağlamayı gözetmişti. Son olarak da Ortadoğu ve Sovyetler'in Türk Cumhuriyetlerine yönelik yeni bir alana oynamak gündeme girmektedir. Bunlardan sonuncusu henüz çok ama çok gündeldir ve henüz yeterince temellendiği de söylenemez.

Yukarıda anlatılanları daha iyi kavramak için biraz gerilere gidilebilir.

Türkiye kapitalizmi 1975-78 döneminde ciddi bir bunalım içine girmişti. Bunalım, ithal ikamesi için sürekli dış kaynak ihtiyacı duyan ve temel olarak da iç pazarı hedef alan bir yayılma sürecinin sonuna gelinmesiyle ilgiliydi.

Yolun sonuna gelindiğini anlayanların başında uluslararası finans kuruluşları bulunuyordu. 1975-78 yıllarını düşünenler, bu dönemde öne çıkan olgular arasına herhalde şunları da katacaklardır: Birbirini izleyen seçimlerle siyasal gerilimleri bir yerde uluslararası kuruluşların hiç tasvip etmedikleri ekonomik politikaları zorlaması ve bu yüzden de bir türlü yakılamayan "yeşil ışık"lar; OPEC zamlarıyla zenginleşen kaynaklardan bulunan pahalı borçlarla işin idare edilmeye çalışılması; "finansman Arap petrodollarlarından, teknoloji Avrupa'dan, ucuz emek de bizden" diyen ve Batı'yı buna ikna etmeyi amaçla-

yan öneriler; “duvar atlamak”tan söz ede ede iktidardan düşen başbakanlar; ve nihayet bulunmaz malımız “jeopolitik önem” adına tek tek ülkelere yapılan ve sonuçsuz kalan yardım çağrıları.²

Bilindiği gibi, sonra 24 Ocak kararları geldi. Burada önemli olan, Korkut Boratav’ın işaret ettiği hususu görebilmektir: 24 Ocak kararları “ekonomiyi bir dönem için düzlüğe çıkarıcı” önlemler ötesinde, Dünya Bankası’nca dayatılan “yapısal uyum”un bir parçasıydı.³ 24 Ocak uygulamalarının klasik parlamenter rejim dışında bir siyasal çerçeveyi dayattığı tezinde elbette önemli bir gerçek payı vardır. Ama bunun ilk “çıkış” ya da ilk “ivme” için söylenmesi daha doğrudur. Ayrıca 12 Eylül’ün temelini “ekonomi”den ibaret görmek, bir başka önemli noktanın gözden kaçmasına yol açabilir. Bu da yazının temel tezlerinden birini oluşturuyor: Başka etmenlerin yanı sıra 12 Eylül kendince az çok katastrofik saydığı bir uluslararası konjonktür değişimi saptaması da yapmış ve temel çıkış noktalarından biri olarak bunu almıştır. Başka deyişle 12 Eylül’ün generalleriyle sivil kurmayları, ithal ikameci büyümenin sonuna gelinmesi, Dünya Bankası ve IMF’nin yeni yapılanmalar dayatması gibi olgulardan bağımsız biçimde, “dünya yeniden değişiyor” şokunu da yaşamışlardır.

İran’da Şah’ın düşüp Humeyni’nin gelmesi, Sovyetler’in Afganistan’a müdahalesi, Polonya’daki askerî yönetim, ABD-SSCB ilişkilerinin yeniden gerginleşmesi ve bunlara eşlik eden “yeniden soğuk savaş” saptamaları hatırlanacaktır. Bunları daha da tazelemek için, döneme özgü algılama ve değerlendirmeleri yansıttığına inandığım tipik birkaç örnek aktaracağım.

Önce Turan Güneş’ten söz etmek istiyorum. Dışişleri bakanlığı yapmıştır. “Avrupa’nın adamı” diye bilinirdi. Güneş’ten söz etmenin bir başka nedeni döneme özgü algılanmaların “salt militarist klik”le sınırlı kalmayıp o güne kadar hep “akıllı” sayılan devlet adamlarına da cazip geldiğini ortaya koyabilmektir. Anlaşıldığı kadarıyla Turan Güneş 12 Eylül’den sonra büyük oynamaya karar veriyor. Bu kararında CHP yönetimine olan kırgınlığı ile birlikte, dünya konjonktürüne ilişkin “yeni” saptamaları rol oynuyor. Ölümünden hemen önceki yılları 12 Eylül’ü Avrupa’ya anlatma çabasıyla dolduran Güneş, darbeden 17 gün önce buna pek ihtimal vermiyor. Ama dünyanın gidişine ilişkin bazı önemli saptamalarını aktarmaktan geri durmuyor. Şöyle diyor:

Türkiye’ye dıştan tehlike artık gelirse Sovyetler’den gelir. Amerikan emperyalizmi denilip duruyor. Dışleri kalmamış adamın Ortadoğu’da be! Elinde ülke kalmamış! Türkiye’yi de seyretmekten başka yapacak bir şeyi kalmamış durumda.⁴

Evet, on yıl önce böyleydi! Aynı dönemde dünyanın genellikle “yumuşama son nefesini verdi” tahlilleri yaptığı, egemen kesimlerin nabızlarına her za-

2 Taner Berksoy, “Türkiye’de İstikrar Arayışları ve IMF”, *IMF’nin İstikrar Politikaları ve Türkiye* içinde, der. C. Erdost (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), s. 160-66.

3 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-85*, 2. Baskı (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1989), s. 121-22.

4 Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), s. 43.

man çok yakın olan Maoçu çizginin de Sovyet saldırısına karşı askerî hazırlık yaptığı anımsanırsa, 12 Eylül arifesinde Türkiye'nin 46'yı çağırtıran, ama bu kez ayrıca içeriden körüklenmeyen bir "Sovyet tehdidi" histerisi yaşadığı söylenebilir. Türkiye gene tehdit altında ve bu kez ABD'nin dışleri dökülmüş... Korkunç değil mi?

Belki daha da ilginç, Kenan Evren'in o dönem yaptığı dünya tahlillerini dinlemek olacak. Eski Dışişleri Bakanı ve 12 Eylül öncesinin Cumhurbaşkanı vekili Çağlayangil 1981 yılının Nisan ayında Evren'i ziyaret ettiğinde, Evren'den şu yorumları dinliyor:

Doğrusunu isterseniz demokratik hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılarak bunalımlar çıkarılması, sade Türkiye'nin değil, Dünya'nın, özellikle Batı Avrupa'nın birçok devletlerinin derdi haline geldi. İngiltere, Amerika, İsviçre gibi birkaç ülkenin dışında demokrasi dejenere ediliyor. Baksanıza, Amerika'da bile Reagan'ı vurdular. Doğrusunu isterseniz, ben Almanya'nın geleceğinden de endişe ediyorum. Bunlar ya komünizme ya Naziliğe yönelmenin tehlikesi içinde görünüyorlar. Demokratik rejimin iyi işletilmesi için mutlaka birtakım tedbirlere ihtiyaç olduğu anlaşılıyor.⁵

Çok açık; Evren önünde 30'ların dünyasını görüyor ve kendine bir anlamda aynı dönem Türkiye'sini yaşatacak misyonlar biçiyor. Aynı şeyi daha sonra da açık biçimde dile getiriyor. Bu kez hitap ettiği kişiler Avrupa Konseyi heyet üyeleridir. Evren bu misafirlerini de şöyle irşat ediyor:

Dünyada 1939'dan önceki şartları andıran bir durum mevcut. Birbirimize karşı anlayışlı olalım. Genç nesil savaşın acılarını bilmiyor. Gençler arasında pasifist bir akım gittikçe kuvvetleniyor, yaygınlaşıyor. Muhasımlarımız ise durmadan silahlanıyorlar. NATO zaaf gösterirse Üçüncü Dünya Savaşı'nın önüne geçilemez.⁶

30'lar aramızında 30'ları aynen bulmak ya da tekrarlamak mümkün müydü?

Sivil dinamikler

Az önce anlatılanlardan da açıkça görülüyor ki 1980-82 yıllarında Türkiye'de "yeni" bir dünyaya uyarlanma hazırlıkları yapılmış ve bu oldukça gergin, çelişkili bir süreç yaratmıştır. Burada, benzerlikleri ve farklılıkları sergileyen bazı saptamalarda bulunmak mümkün:

1. İçerdiği boyutlarla "fizik" anlamda, Türkiye'nin 1930'a ve 46 sonrasına benzer bir dönüş yaşamaya çalıştığı açıktır. Ancak 1930-39 içe dönüşünün ve 46 sonrası soğuk savaşçılığının tersine, Türkiye'nin 1980-82 tahlillerinin temel aldığı dünya gelişmeleri sürekli bir nitelik göstermemiş, kalıcı olamamıştır. 12 Eylül bunu varsaymış, ama karşılığını bulamamıştır. Kuşkusuz 80 dünyasına ilişkin tahliller büsbütün Türkiye'nin vesveselerine dayanan garip icatlar değildi. Ama daha

5 Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset* (1980-83) 4. baskı, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1985), s. 102.

6 Semih Günver, *Kızgın Dam Üzerinde Diplomasi*, 2. baskı (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1989), s. 235-36.

gerçekçi saptamalarıyla Avrupa, bunları Türkiye kadar dramatize etmemiştir. 80'in Avrupa'sı, 46'nın Avrupa'sından kat kat güçlüydü, çok daha "tüccar" dı ve gerçek anlamda bir soğuk savaşa gerek duymuyordu. En hızlıları Thatcher bile, ticaret peşindeydi.

2. Yukarıda söylenenlere bağlı olarak Türkiye'nin 80-82 dönüşünde, yeni siyasal yönelim-yeni ekonomik model çakışması da tam anlamda sağlanmamıştır. Oysa 30'lar ile 46 sonrası yönelimler, seçilen ekonomik modellerle uyum gösteriyordu. Kapitalist dünyadaki ve özel olarak da Avrupa'daki ekonomik yönelimler, bu arada 24 Ocak ve sonrasında Türkiye ekonomisine verilmek istenen yapı, ne 30'ların siyasal modeliyle ne de soğuk savaşa özgü bir kampaşma ile uyuşabilir. Sonuçta bu uyuşmazlığın oluşturduğu boşluktan fırlayan, ANAP ile Özal olmuştur.
3. Nihayet Türkiye kapitalizminin dünya kapitalizmi ile ilişkilerinde "ortaklık" perspektifinin yerini bu kez "entegrasyon"un alması, bu çerçevede örneğin soğuk savaş döneminin tersine Türkiye açısından Avrupa'nın çok daha ön plana çıkması, 12 Eylül rejiminin tam hız devamı konusunda bazı sorunlar yaratmıştır.

Yukarıda sayılan unsurların bileşkesi, 12 Eylül'ün kendi has buyruklarının yerini giderek daha "sivil" dinamiklerin alması sonucunu doğurmuştur. Daha sonra, başta SSCB olmak üzere sosyalist ülkelerde yaşanan değişimler, Doğu-Batı gerginliğinin yumuşaması, "sosyalist sistem"e dâhil bazı ülkelerin kimse ses çıkarmadan dünya kapitalizmi ile bütünleşme tercihi yapabilmeleri, süreçleri daha da yumuşatan bir etki yapmıştır.

Her şeye rağmen unutulmaması gereken bazı noktalar vardır. Türkiye, jeopolitik önem pazarlamacılığından bütünüyle vazgeçeceğe benzemiyor. Bu alışkanlık, dönem dönem geri planda kalıp gününün gelmesini bekler. Bıraktığı yer "jeoekonomik önem" söylemiyle doldurulur. ANAP'ın 12 Eylülcü generaleri bile, artık emekli olmalarının etkisiyle ve sivil yaşama intibak çabaları sonucu, bu doğrultuda konuşabilmektedir.

Recep Ergun bunlardan biridir:

Bu çalkantıda müteyakkız olmamız lazım, riski asgaride tutarak, bizim güvenlik meselemizin devam etmesi lazım ve hemen söyleyeyim, artık o jeostratejik mevki, Ortadoğu'da üç kıtanın birleşimi falan kelimelerinin biraz da jeoekonomik mevkiye doğru kayıyor olduğunu bilhassa duyurmak istiyorum.⁷

Recep Ergun, Özalcılığın özünü iyi kavradığını göstermek istiyor. "Askerlik bitti, tüccarlık başladı" demeye getiriyor. James Petras'ın anlatımıyla, dünya dengesindeki "özel askerî, stratejik-siyasal konumlarıyla" ekonomide köşeyi dönüp "sanayi ülkesi" konumuna gelen üçüncü dünya ülkeleri modeli⁸ Özal ve ekibinin uzun süredir gözlerini kamaştırıyor olmalıdır. Burada jeopolitik önem yok olmuyor; yalnızca jeoekonomik öneme "tahvil" oluyor!

7 Adımlar Dergisi, 27, s. 8.

8 James Petras, *Çevre Devleti: Uluslararası İşbölümünde Süreklilik ve Değişme*, Dünya Sorunları Dizisi 3 (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1987), s. 62.

89'un getirdikleri

Son bir yılın gelişmelerini dikkate alan ekler yapılmadıkça, bu anlatılanlar büyük ölçüde eksik, hatta yanıltıcı bir nitelik taşıyacaktır. Son bir yılın, yani 1989'un getirdikleriyle ilgili ekler şöyle sıralanabilir:

1. Peşinden koşulan Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik tutumu, Türkiye açısından cesaret kırıcıdır. Avrupa'nın bu tutumu Türkiye'yi yeni yönelimlere ve aranişlara itebilecek midir? Bu anlamda Türkiye'nin elinde başka kozlar da var mıdır?
2. Palazlanan ırkçı-milliyetçi hareketliliklerle Türkiye burjuvazisinin gerçek (ya da başat) tercih ve eğilimleri arasındaki ilişki bugün için nedir? Bundan sonra nasıl bir gelişme gösterebilir?
3. Kapitalizmin ve emperyalizmin sosyalizme karşı "barışçı" bir saldırı ve başarılı bir mevzi kazanma süreci yaşadığı dönemde Türkiye, bu saldırının getirdiği kendine özgü bir "ticaret yumuşaması"nın nimetlerinden yararlanmayı mı, yoksa daha maksimalist bir yaklaşımla "daha önce hiç düşünölemeyecek" olan payları kapma saldırganlığını mı deneyecektir?

Türkiye'nin bölgede kendi adına bazı misyonlar üstlenmeye hevesli olduğı anlaşıyor. Bunlardan, hemen ilk ağızda "saldırgan" misyonları kastetmiyorum. Türkiye, emperyalizmin ve onun ağababasının doğrudan yordakçılığını etme dönemi kapanınca, bazı varyasyonlar denemişti. Eski Dışişleri bakanlarından Çağlayangil, bu tür misyonların niteliğini çok güzel anlatıyor:

Biz, etrafımızda işbirliği kuşakları yaratmaya çalışıyoruz. Bu kuşakları genişletmek, işbirliğini bölge düzeyinden kıta düzeyine yaymak, hatta dünya düzeyine yaymak istiyoruz. Türkiye, Avrupa ile Yakın ve Ortadoğı arasında tabii bir köprü teşkil etmektedir. Türkiye'nin geleneksel politikası, Türkiye'nin etrafındaki işbirliği çemberlerinin, daha geniş bir işbirliği zincirinin halkaları olmasını gerektiriyor. Türkiye'nin bu görevi, Orta ve Yakındoğı'da ve Akdeniz'deki komşularımız ile Arap ölkeleri söz konusu olduğunda daha da önem kazanıyor.⁹

Teorik olarak böyle bir modelin Türkiye burjuvazisine önemli açılım olanakları sağlaması mümkündür. Sermayenin doğrudan kendi dinamikleri dışında, aynı modelin, uluslararası politik yan ürünleri de olacaktır: Çevresine yandaş toplayarak bunları gitmesi gereken yere götüren ve emperyalist sisteme rüştünü böyle ispat eden bir Türkiye... Ne ki bir yandan sürekli bunalım üreten iç dinamikleri, öte yandan da komşuları ile olan limoni ilişkileri Türkiye'ye bu alanda şimdilik pek az şans bırakıyor. Anlatıldığı kadarıyla ABD'nin bazı dönemlerdeki tercihi, "kendisi katedral gibi ortada durup" Ortadoğı ölkelerini yanına çeken (yani onların peşinden koşmayan) bir Türkiye doğrultusunda olabiliyor.¹⁰ "Katedral" sözcüğünün bugünkü koşullarda örneğin "Ayasofya" ile

9 Günver, a.g.e., s. 76.

10 Mahmut Dikerdem, *Hariciye Çarkı* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1989), s. 120.

değiştirilmesi yerinde olur. Ancak bu olsa bile, Türkiye'nin sözü edilen ülkeleri kendi çevresine toplaması olanaksız denemek kadar güçtür.

Az önce sıralanan eklerden son ikisi ise, çok daha güncel ve can alıcı bir önem taşıyor. Kendi adıma, Türkiye burjuvazisinin büyük risklerle arpa ambarına ulaşan (ya da yolda telef olan) tavuk rolündense, hissesine düşen makul miktarda arpayı yeğleyeceğini düşünüyorum. Daha açık ifade etmek mümkün: Kendi başına kaldığında Türkiye burjuvazisi sorunsuz ve risksiz ve hatta bütünlüklü bir “perestroyka pazarı”nı Hazar Denizi'ne ve ötesine yönelik maceralara yeğleyecektir.

Ancak bu hiçbir şekilde Türkiye burjuvazisine barışçılık izafe etmek, her şeyi baştan sona Türkiye burjuvazisinin kendi öz perspektiflerinin belirlediğini söylemek anlamına gelmiyor. Bunalım ve militarizm, Türkiye'deki sistemin, öznel sınıf niyetlerini aşan bir bağımlılığı durumundadır. Haluk Gerger'in işaret ettiği bir nokta da önemlidir: Bugünkü dünya koşullarında, karşısındaki ağırlık hafiflemiş bir emperyalizm, açık saldırgan aslına “rücu edebilir”. Ya da “ortak düşmana karşı birlik” adına bir süredir bastırılan saldırgan ve yayılmacı arzular, geri çekilen sosyalizmin bıraktıkları dâhil, yeni paylaşım iddialarını gündeme getirebilir.¹¹ Dolayısıyla ABD ile bir bütün olarak kapitalist-emperyalist sistemin sosyalizm karşısındaki tavrı, Türkiye'nin ne ölçüde “tüccar” kalacağını, ne ölçüde “silahşör” kılığına gireceğini de belirleyecektir.

Nihayet Türkiye'deki egemen siyasal yapı, son tahlilde bir anti-komünist güvenlik kuşağına sahip olmadan edemez. “Dünyada komünizmin öldüğünü” ve dolayısıyla ortada korkulacak bir şey kalmadığını söyleyenler, bu güvenlik kuşağını özene bezene oluşturmakta hiç tereddüt etmeyeceklerdir. Bugün Azerbaycan mitinglerine katılanlara yarın iç politikada, yeniden yükselecek bir sol hareket karşısındaki güvenlik unsurları arasında yer verileceğinden hiç kuşku duymamak gerekir.

Özetle bugün Türkiye, gelişmeleri dikkate alarak yakın ve uzak gelecekte ihtiyaç duyabileceği politikaları ve bunların araçlarını belirlemeye çalışmaktadır. Bugün egemen olan, ticaret ve onun araçlarıdır; aynı şeyin uzantısı olan “iç işlerine karışmama” açıklamalarıdır. Ama Türkiye gelecekteki sarsıcı değişimler karşısında fenersiz yakalanmak, araçsız ve politikasız kalmak istemeyecektir. Bu nedenle de bugünden başlayarak, bir koltukta iki karpuz birden taşımaya çalışacaktır.

Biri “barış” ve “ticaret”, öteki ise saldırı, yayılma ve pay için.

Gelenek, Sayı: 29, 1990

11 Haluk Gerger, “Paximperialistica”, *Görüş Dergisi* (Şubat 1990).

BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ: ZİNCİRE DOĞRU, ÖNCE HALKA...

İnsanın, gerçekliğin en az eksikli algılamasına ulaştığına inandığı bir anda, farkında olmadan, o gün için öne çıkmış bir parçaya takılıp kalması mümkün müdür?

Mümkündür. Marksistler olarak, yaşadıkça pek çok şey öğreniyoruz. Öğrendiklerimizin arasında, kendi birikimimiz açısından “çok yeni” olanlar da yer alıyor. Zaman zaman hepimiz, kendi özgül konumumuzla sahip olmamız gereken bütünü artık yakaladığımıza inanıyoruz. Kuşkusuz orada kalmıyor iş. Sonra başka başka “yeni”ler çıkıyor ve böylece geliyoruz... Akla, son on yıldan bazı örnekler geliyor. Solun 12 Eylül’ü izleyen ilk büyük keşfi, mücadeledeki insanların yeterince “birey” olamadıkları gerçeği idi. Depolitizasyon ve yenilmişlik ortamına da pek iyi giden bu keşfi, zamanla daha politik görünüm-lü olanlar izledi. Son bir yılın en büyük “yeni”si ise, sosyalizmle demokrasinin geçmişte birbirinden koparıldığı, bundan herkesin zarar gördüğü ve artık bu kopukluğun giderilmesi zamanının geldiği, vb. vb. oldu.

Yeni şeyler öğrenmenin yararına inanmakla birlikte, Türkiye’deki Marksistlerin temelde hep bu yoldan gelişebilmelerinde sakat bir yan olduğunu sanıyorum. Şöyle de açıklanabilir: Eskiden bir Marksistten en çoğu birkaç şarkı dinlenebilirken bugün repertuarın beşe, ona çıktığını görüyoruz. Ne var ki ikinci durumdaki Marksistin ilkinden daha politik ve daha diri olduğunu söylemek pek mümkün görünmüyor. Sakatlık burada. Eylemci bir Marksistin sahip olması gereken seçmecilikten, özel politik yoğunlaşmadan büsbütün uzak kalan repertuar genişlemesi, gerçek bir gelişme değildir.

İyi de gerçek gelişme nedir?

Bu soruya köşeli tanımlarla değil, bir süreç çözümlemesiyle yanıt verilebilir. Süreç çözümlemesi dendiğinde işe bir modelin, bir de yöntemin, başta Marksist düşünce ve eylemin Türkiye’deki durumu olmak üzere, karşımıza çıkan pek çok konuya yaklaşımda son derece yararlı olacağına inanıyorum.

Model, içerdği kopuşlar ve sürekliliklerle birlikte Marksist düşüncenin 19. yüzyıldaki gelişimi, ardından da Lenin’in bu düşünceye yaklaşımıdır. Geçmişe ilişkin akademik bir konu olmanın çok ötesinde dersler taşıyan bu süreçten, güncel açıdan geçerli pek çok sonuç çıkarılabilir.

Marksistlerin, bilgi alanlarındaki yatay genişlemeyi herhangi bir ileri hamle için zorunlu saymaları, bence pek sağlam olmayan bir anlayıştan kaynaklanıyor. Modele dönersek, Marksizmin doğuşunda Hegel mirası ve İngiliz ekonomi politiği dışında yeni ya da ek bir bilgi alanının işe karıştığını, Marksizmin de ancak böyle ortaya çıktığını hiç düşünmüyorum. Marksizmin şekillenip gelişmesi, düşünsel alanda bence de bir devrimdir. Ama bu devrim, Hegel, Smith, Ricardo üçgeninin sınırları içinde, aynı alana yapılan bir müdahale ile ortaya çıkmıştır. Toplumların gelişim yasalarının keşfi, Hegel'in sisteminin büsbütün dışına çıkmak değil, onun içinde devrim yapmaktır. Artık değer'in keşfi, Ricardo'nun çözümleme alanının gene büsbütün dışına çıkmakla değil, içinde derinleşmekle gelmiştir.

Başta 1848-49 olmak üzere, sınıf mücadeleleri deneyimlerinin getirdikleri anımsatılarak az önce söylenenlere karşı çıkılırsa, buna birkaç yanıtım olacak. Birincisi, Marksizm 1848 öncesinde de Marksizmdir. İkincisi, sınıf mücadeleleri Marx'ın teorik sistemine yatay bir genişleme değil, politik bir derinleşme getirmiştir. Üçüncüsü, *Komünist Manifesto* Marx'ın tanık olduğu somut sınıf mücadelelerinin öncesinde yazılmıştır.

Buradan Lenin'e geçebiliriz. Az önce Marx için hiç söz etmediğim yerelliğin Lenin'de iyice belirginleştiğini biliyoruz. Burada açmak pek gerekmesi bile, yerelliğin (Almanya) Marx'ın ilk yönelimlerinde de önemli bir ateşleyici güç olduğunu sanıyorum. Bunu da geçerse asıl tez şu oluyor: Leninizm de, Marksist mirasa ilişkin bir alan genişlemesini değil, gene aynı alan içine devrimci bir müdahaleyi temsil eder. Lenin'in yaptığı, Marksist alan içindeki duyarlı (ve Rusya'nın koşullarında daha da duyarlılaşan) bazı noktalara yönelik teorik-pratik yoğunlaşmadır.

Buraya dek kısaca özetlenenlerin çeşitli itirazlara yol açması mümkündür. Althusser'den Kuhn'a ve Popper'e kadar çeşitli kaynaklara başvuran Marksistler sonuçta "epistemolojik kopuş", "paradigma" gibi kavramlara biraz fazlaca büyülenerek yaklaşıyorlar ve diyalektik süreçlerin gözden hiç kaçırılmaması gereken bir ögesi olarak *süreklilik*'e haksızlık ediliyor.¹ Elbette burada özel olarak ekonomik-toplumsal-siyasal süreçlerden ve bu süreçlere ilişkin teorilerden söz ediliyor. Marksizme böyle bakıldığında ekleyeceğim çok açık olarak şu: Marksizmin bir "paradigma değişikliği"ne uğraması, kendi doğası gereği mümkün değildir. Marksizmin "paradigmasının yenilenmesi" demek, onun doğrudan bir kenara bırakılması demektir.

1 Sanat ve edebiyata ilişkin olarak konuşmayacağım. Ama Türkiye'de süreklilikleri büsbütün inkardan yana ne kadar radikal kopuş gördüysem, bunların büyük çoğunluğu toy, sıg, sevimsiz insanlardı ve sonradan da nefessiz çıktılar. Hep bir şeylerin "artık tamamen bittiğini" söylerler. Geçmişlerini silip atmanın kendilerini gerçekleştireceğini sanacak kadar da apolitiktirler. Sosyalizmin içinde radikal kopuş alanı görürken rahat olanlar, aynı rahatlığı daha sonra sosyalizmden kendi radikal kopuşları sırasında da gösterirler.

Başka itirazlar, Lenin-Marx ilişkisi bağlamında emperyalizm olgusunu öne çıkarabilir. Doğrusu bu konuda da inat yanılsıyım. Emperyalizm olgusunun Marksizmde bir “paradigma değişimi”(!) getirdiğini ya da yepyeni bir alan yarattığını hiç düşünmüyorum. Daha ötesi, Leninizme “emperyalizm döneminin Marksizmi” gibi adlar takılmasına da katılmıyorum. Eğer illa bir ad takılacaksa “özel etmenin Marksizmi” denmesinin daha doğru olacağına inanıyorum. Özel etmenin rolünün hem teori hem de pratikte öne çıkışının Marksizmde bir devrim sayılmasını anlamak mümkündür. Ama daha çok Marx’ın Hegel, Smith ve Ricardo çerçevesinde yaptığı türde “alan içi radikal düzenleme” devrimidir bu.

Ancak belki de hepsinden önemlisi, Lenin’in böyle bir devrimi nerede, hangi koşullar ışığında ve nasıl yaptığıdır. Bu konuda düşündüklerimin, başta “enternasyonalizm” anlayışı olmak üzere Türkiye’deki pek çok devrimci Marksistinkinden farklı düşebileceğini sanıyorum.

Enternasyonalizm mi, üşengeçlik mi?

Çözümlemeye başlamak için, genel Marksist formasyon ile Marksist eylemlilik arasında bir ayrım gözetmek gerekli oluyor. Bu ayrımı şöyle ifade etmek mümkün: Eğer *eylemli* olacaksa, hiçbir Marksist konum, Marksizmin tüm yönlerini ve çeşitliliğini kapsayan bir çerçeve (genel Marksist formasyon) ile, dünyanın ve ülkenin tüm somut verilerini içeren bir başka çerçeveyi tam tamına çıkışacak şekilde üst üste koyup öyle yürüyemez.

Bu iddiaya “aslında öyle olması gerekir, ama olmuyor; tam ulaşamamak bile böyle bir kapsamlılığı hedeflemeliyiz” biçiminde yaklaşanlar çıkabilir. Katılmıyorum. Olanaksızlığının ötesinde, olması gerektiğini de sanmıyorum. Burada başta söylenenlere dönmüş oluyoruz. Türkiye’deki Marksistler öğrendikleri her “yeni” sonunda arzu edilen kapsama daha da yaklaştıklarını sanıyorlar. Sanki birey olmanın, demokrasi ve katılımın, parti içi çeşitliliğin, kadın, Kürt ve çevre sorunlarının eşit paylarla art arda hakkı verilince, kendilerini kimse tutamayacak...

Bu soruların hakkının verilmesini küçümsemiyorum elbette. Ama bu sorunların hakkı boş bir kâğıt üzerinde verilirse, Marksistlerin elinde en çoğu hakkı verilmiş bir sorunlar kataloğu olur. Sonra, hakkı verilecek yeni yeni sorunlar çıkacağına göre, Marksistlerin bunları da listeye eklemekten başka işleri kalmaz. Kullanılan devrimci retorik ne olursa olsun, böyle bir yaklaşımın özünde pazarlamacılık anlayışı vardır: Sen malını (sosyalizm) ne kadar iyi pazarlarsan, insanlar da gelir bundan o kadar çok alırlar...

Peki, doğru olan nedir?

Bence doğru olana giden yol çok açık bir saptama ile başlamalı. Eğer devrim istiyorsak, eğer devrim siyasal mücadele ile gelirse ve eğer bu devrim boşlukta değil de Türkiye’de olacaksa, Marksistler hem genel sosyalizm alanına hem de